

4 Koom tree dan toe met vierigheid
En hoor eens wat ons Jesus seit
al in het boek van 't Nieu verbont
Daar op moet zijn ons hart gegront
Melle Ypes
1722

5 Daar op moet sijn ons hert geset
Op Jesus Leer, Volkomen Wet
dat wij op 't: Eynd van de Loopbaan
de kroon genieten al te Saam
Evert Yemes
1722

6 O plaats soo liffelyck
o plaats soo troostelyck en so begeerlyck
die maar u vrucht en bladeren kent
hen welhaast van 't Aarts tot Hemels went
Jetze Takes
1722

7 Gedankt moet zijn die grote Heer
die ons geholpen heeft dus veer
dat wij de vrijheit met malkaar
genieten t'Samen alle gaar
Arjen Clasen
1722

De opschriften zijn geschilderd binnen ovale cartouches, omgeven door acanthusbladeren. Boven de cartouche op het glas voor Evert Yemes zijn twee putti en een korfje met vruchten geschilderd.

Zoals hiervoor reeds werd aangegeven, moeten de twee ruitjes die verloren gingen de eerste en achtste strofe hebben bevat van het gedicht dat de opschriften op de ruitjes tesamen vormden. De heer, waarvan sprake is, zal de grietman van Wymbritseradiel geweest zijn: Duco Gerrolt Martena van Burmania.

Arjen Clazen, die genoemd wordt in het laatste opschrift, was de eerste betaalde voorganger van de Woudsender Mennisten. Hij werd in 1682 aangesteld en overleed in 1727. Gjalts was ook voorganger. Hij overleed in 1768. De andere in de opschriften genoemden zullen ouderling geweest zijn.

De gerestaureerde ruitjes met de namen en de rijmen zijn herplaatst in het houten raamwerk van 1858 en zijn geëxposeerd in de zogenaamde Woudsendkamer in het Fries Scheepvaart Museum.

Wie de vervaardiger van de ruitjes was, is niet bekend. Het is aannemelijk dat het een Sneker glasschilder is geweest, omdat Woudsend over water goede verbindingen had met deze stad, die in de 18de eeuw een centrum van glasschilders was.⁷⁾

NOTEN

1 Herma M. van den Berg, Noordelijk Oostergo, Dantumadeel, De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst ('s-Gravenhage, 1984) 45 en 62

2 S. Blaupot ten Cate, Geschiedenis der Doopsgezinden in Friesland (Leeuwarden, 1839) 168

3 I. Molenaar, "Oud en Nieuw uit de gemeenten te Irnsum en te Poppingawier", in: Doopsgezinde Bijdragen X (1870) 146-147

4 H. van Rollema (d.i. jhr. Hobbe Baerd van Sminia) Wandelingen van mijnen oudoom den opzigtter (Leeuwarden, 1841) 28

5 K. Vos, "De Doopsgezinden te Woudsend", in: De Zondagsbode, Doopsgezind Weekblad XXII (1908/9) nrs. 25-27

6 J.J. Kalma, Naamlijst der Friese Doopsgezinde leke- of liefdeprekers en predikanten (Leeuwarden, 1962) 97-98

7 S. ten Hoeve, "Gebrandschilderde glazen", in: Publikatieband Stichting Alde Fryske Tsjerken I (1973) 121-144 en S. ten Hoeve en J.J. Falize, Door gekleurde vensters - Ype en Jurjen Staak. Monument van de Maand VII-7-(Leeuwarden, 1992)17

Uit: **Keppelstok**, publikatie nr. 51
december 1995
Stichting Alde Fryske Tsjerken

S. ten Hoeve

Een gebrandschilderd glas uit de Doopsgezinde kerk van Woudsend

De plaatsen waar Doopsgezinden, ook wel naar Menno Simons Mennisten genoemd, bijeenkwamen, waren aanvankelijk in de 16de eeuw huizen en schuren. In de 17de eeuw bouwden de Mennisten hun schuilkerken, inwendig soms met enige kerkelijke allure, maar sober en uitwendig niet als kerk herkenbaar en doorgaans verborgen achter burgerlijke bebouwing. Pas in de 19de eeuw, toen de scheiding tussen kerk en staat realiteit was geworden, kregen de Doopsgezinde kerken, die voordien meestal vermaanhuzen werden genoemd, soms een min of meer monumentaal aanzien, maar soberheid bleef hun kenmerk. Bijzondere versieringen in Doopsgezinde kerken zijn zeldzaam, zeker wat betreft de waardering of het in herinnering houden van personen. Merkwaardig zijn derhalve banken met rococobekroningen in de Doopsgezinde kerk van Damwoude. Ze zijn mogelijk in 1764 gesneden door de Dokkumer beeldhouwer Yge Rintjes en dragen de wapens van Johannes Douwes en Eeltje Halbes.¹⁾ Verschillende 17de- of 18de-eeuwse vermaanhuzen hadden wel gebrandschilderde glazen. S. Blaupot ten Cate wijst op enige van deze glazen. De vermaning van Joure zou volgens hem gebouwd zijn in 1664 "blijkens een geschilderd glas" en de vermaning van Holwerd in 1692, "welk jaartal daar ten minste op eenige kerkglazen gevonden wordt".²⁾

Jirnsum

De oude vermaning van Jirnsum, gebouwd in 1648 en ingrijpend gewijzigd in 1848, was versierd met een gebrandschilderd glas, dat ds. I. Molenaar in 1870 beschreef.³⁾ In een der raampjes op de gaanderij aan de oostzijde van het kerkgebouw trokken een paar beschilderde ruiten de aandacht van den bezoeker. Ze waren nog in het oorspronkelijke lood gevat, terwijl ze te zamen een geheel vormden. Het bovenste bevat een dubbel naamcijfer op donker rooden grond, met een soort van wapen gekroond,

en van niet onaardige op arabesken gelijkende versieringen omgeven. Onder 't naamcijfer, beneden links en regts uitgebogen. (eene J.J. en H.J.) vertoont zich een cherubijnenhoofd, waarvan de uitgespreide vleugelen een opengeschoven gordijn overschaduwden, dat door zijn neerhangende plooiën tot lijst verstrekt van de volgende dichtregels. Het is wel wat verveerd, maar de roode kleur van 't bovenstuk is nog vol gloed, en het schrift, schoon ouderwetsch, zeer duidelijk te lezen. Zie hier de regels, in de orde zooals zij onder elkander staan:

*Jacob Jentjes tot Yrnsum
ende Hijlck Jurjens syn huisvrouw 1684.
En Christen als hem noodt omgringht
en hem sijn vyandt volgt en dringht
die heeft nogh wapens nogh geschudt,
daar hij 't geweld me van hem schudt,
geen ding daar hy syn troost op set
dan op syn Godt en syn gebedt,
of doet hy somtyds nogh iets meer,
't syn tranen tot den hoogsten
Heer, verdringht men hem
al meer en meer, dit is yn
Alder scherpst gheweer.*

Witveen

Het rijm op het glas lijkt nog goed in de Doperse traditie van soberheid te passen. De vermaning op het Witveen onder Oostmeer was versierd met een glas, waarop een voorstelling was geschilderd. We lezen er over in een boekje uit 1841, waarin wandelingen van een gefingeerde persoon door Tytsjerksteradiel worden beschreven. Op een van die wandelingen wordt hem verteld:

"dat er in de Vermaning of Doopsgezinde kerk op het Witveen, van welke buurt hij hem gesproken had, nog een geschilderd glasraam was, op het welk

men de maagd Maria had afgebeeld met geopenden Bijbel voor zich, terwijl een Engel aan hare linkerzijde uit een wolkkolom nederdaalt, om haar de aanstaande geboorte van het kind Jezus te verkondigen, en dat er op verscheidene glasruitjes dichtregelen stonden, doorgaans op bijbelpaatsen betrekking hebbende, met onder ieder stukje het jaartal 1712, zijnde dat der stichting of vernieuwing van deze kerk".⁴⁾

Het lijkt onwaarschijnlijk dat Maria in een Doopsgezinde vermaning uitgebeeld zou zijn. De voorstelling is onjuist geïnterpreteerd. De afgebeelde figuur was niet een vrouwen- maar een mannenfiguur, namelijk de evangelist Mattheüs, herkenbaar aan het evangelie-boek en zijn symbool, de engel.

Woudsend

Het is niet onwaarschijnlijk dat er in meer vermaningen gebrandschilderde glazen te vinden waren. Ze zijn alle verloren gegaan, evenals de hiervoor genoemde. Bewaard bleven slechts zes gebrandschilderde ruitjes uit 1722 uit de oude Doopsgezinde kerk van Woudsend. Ze zijn opgenomen in de collectie van de Sneker Oudheidkamer, een afdeling van het Fries Scheepvaart Museum in Sneek.

De oorsprong van de Doopsgezinde gemeente van Woudsend ligt mogelijk in doopreizen van de bekende vermaner Leenaart Bouwes in 1551, toen hij in Elahuizen en Ypecolsga de doop bediende. Mogelijk kwamen de eerste Dopersen uit de omgeving van Woudsend bijeen in Ypecolsga. In de 17de eeuw was er wel een vermaanhuis in Woudsend: een schuilkerk, gebouwd op een achtererf tussen de Midstraat en de Wegsloot (nu: Waachswâl). Deze schuilkerk werd in 1722 vervangen door een nieuw vermaanhuis. Het was een rechthoekig gebouw, dat inwendig was voorzien van galerijen, die zo karakteristiek zijn voor schuilkerken; de kleine, achteraf gelegen gebouwen moesten in een beperkte ruimte zoveel mogelijk kerkgangers een zitplaats kunnen bieden. Het Woudsender vermaanhuis, dat de preekstoel aan de zuidzijde had, kreeg licht door acht vensters, die bij de bouw alle voorzien werden van gebrandschilderde ruitjes. In 1847

waren daarvan nog zes aanwezig; de ruitjes aan weerszijden van de preekstoel, met de daarop geschilderde eerste en achtste strofe van een gedicht, gingen verloren.⁵⁾

De zes bewaard gebleven ruitjes werden veilig gesteld in 1858 toen het oude vermaanhuis werd afgebroken om te worden vervangen door een nieuw kerkgebouw naar ontwerp van S. Oppedijk. Men plaatste ze in een houten omraming om ze op te kunnen hangen.

De Doopsgezinde kerk, die in 1903 nog een grote herstelling onderging, herbergde nooit veel kerkgangers.

Het ledental van Woudsender gemeente was laag: 1682 - 25; 1695 - ca 40; 1717 - 60; 1761 - ca 30; 1838 - 34; 1861 - 39; 1870 - 38; 1889 - 28; 1894 - 38; 1900 - 50; 1958 - 29; 1960 - 31. De eerste betaalde vermaner werd in 1682 aangesteld.⁶⁾

De laatste eigen predikant van de gemeente vertrok in 1919. In 1920 werd de Doopsgezinde gemeente gecombineerd met die van Balk. Ze bleef wel eigen kerkdiensten houden maar tenslotte werd de gemeente te klein om te kunnen blijven voortbestaan.

In 1967 werd het kerkgebouw verkocht. Tegenwoordig is het restaurant "'t Ponkje" er in gevestigd.

De bezittingen van de gemeente werden onder de overgebleven leden verkocht. Zo zijn tinnen avondmaalskannen nu in particulier bezit. Twee zilveren avondmaalsbekers, die ook eigendom van een particulier werden, bevinden zich nu in het Fries Scheepvaart Museum. In 1980 verkreeg dit museum de scherven van de hiervoor genoemde gebrandschilderde ruitjes en later de restanten van het houten raamwerk, waarin ze in 1858 gevat waren. Op dit raamwerk, dat inmiddels hersteld is, staat geschilderd: "Deze Kerk / herbouwd 1858 onder het bestuur / van: / J:A: Douma. / A:A: Brouwer. / Jetze:J: Mulder. / Alle:J: Douma. / G:A: Brouwer. / Boekhouder. / J:D: v.d. Plaats. / Leeraar."

Opschriften

In 1989 werden bij atelier Bogtman b.v. te Haarlem de in scherven liggende ruitjes gerestaureerd en waarnodig gereconstrueerd, onder andere op basis van de in 1909 door ds. K. Vos gepubliceerde opschriften. Deze opschriften luiden:

2 Dit is vergunt ons van dien heer die doe ter tijt had het Regeer over dit dorp genaamt Woudsent met seven en twintig ook bekent Gjalt Gjaltz 1722

3 Om daar te spreken soo gewis sonet so klaar als doenlijk is van Jesus leer dat ware licht op dat een yeder wort gesticht Take Jetses 1722

▲ De gebrandschilderde ruitjes van 1722 in het houten raamwerk van 1858